

નવો પ્રકાશ

શ

પાડનાર

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી.

ઝીલનાર

ખાતાભાઈ વીરચંદ.

મળવાનું ઠેકાણું
શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા
હેરીસરોડ, ભાવનગર (કાઠીયાવાડ).

વડોદરા,
શ્રી હુહાણામિત્ર સ્ટીમ પ્રી. પ્રેસમાં
એ. વી. ઠક્કરે પ્રકાશક માટે છાપી
પ્રસિદ્ધ કર્યું. તા. ૫-૫-૨૬.

નવો પ્રકાશ

જૈન સમાજના સાધુઓમાં લેખકો અને જાહેર પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેનારા સાધુઓ ગણ્યા ગાંઠ્યા છે. તેઓમાં મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ ખાસ એક સુધારક, લેખક, વક્તા અને સામાજિક તેમજ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં અગ્રગણ્ય ભાગ લેનારા તરીકે ગણાય છે. જૈન સમાજની વર્તમાન પરિસ્થિતિ જોતાં અને જૈન સમાજમાં જે ભયંકર દાવાનળ સળગી રહ્યો છે એ બધું જોતાં આવા સાધુના વિચારો ખુલ્લી રીતે જૈન સમાજને જાણવા મલે, એ ઇરાદાથી મેં તેઓનો બહુમુલ્ય સમય, કેટલાક પ્રશ્નોના ઉત્તરો મેળવવા માટે, લીધેલો. મારા પ્રશ્નોના જે ઉત્તરો તેમના તરફથી મલ્યા તે હું આ નીચે અક્ષરશઃ આપું છું. જૈન સમાજને આમાંથી ઘણુંબધું જાણવાનું મલશે. અને કેટલાક પ્રશ્નોમાં તેઓએ સુચવેલો માર્ગ જો સ્વીકારવામાં આવશે, તો આશા છે કે જૈન સમાજમાં ઘણો ખરો સુધારો થવા પામશે.

પ્રશ્ન ૧—જૈન સાહિત્ય સંબંધી આપનો શો વિચાર છે ?

ઉત્તર—જૈન સાહિત્ય ઉત્તમ, વિશાળ અને સર્વ આદ્ય છે. એમાં હવે બે મત રહ્યા નથી. યુરોપીયન વિદ્વાનો આ સાહિત્યની પાછળ મુગ્ધ બન્યા છે. ભારતીય વિદ્વાનોની જૈન સાહિત્ય પ્રત્યેની ઘૃણા કે દ્વેષ લગભગ દૂર થયાં છે. આવી સ્થિતિમાં જૈન સાહિત્યનો જેટલો ખડોળો પ્રચાર થાય એટલો ઇષ્ટ છે. યુનિવર્સિટીઓ જૈન સાહિત્યને સ્થાન આપવા લાગી છે, એનો લાભ જૈન અને અજૈન વિદ્યાર્થીઓ વધારે પ્રમાણમાં લે, એને માટે સ્કૉલરશીપો વિગેરેની યોજના જૈન કોન્ફરન્સ, આણંદજી કલ્યાણજીની પેઠી અને જૈન એશોસિએશન એફ ઇન્ડિયા જેવી સંસ્થાઓએ તેમજ ધનાઢય ગૃહસ્થાએ કરવાની જરૂર છે. ખીજું વર્તમાનમાં જૈન લેખકોના હાથે જે સાહિત્ય લખાય તે એવું લખાવું જોઈએ કે જેનો આદર અજૈનો પણ કરે. ભકિતનાં ભજનો કિંવા કેવળ જૈન તત્ત્વજ્ઞાનની ખારીકીઓથી ભરેલાં પુસ્તકો આજે ઘણાએ બુકસેલરો અને સલાઓને ત્યાં અજારાઈઓપર પડયાં પડયાં કીડાઓને લોગ થઈ રહ્યાં છે. લેખકોની લેખન શૈલીમાં શ્રદ્ધાના તત્ત્વ સાથે ઉદારતાનું અને

સમયજ્ઞતાનું તત્ત્વ વિશેષ પ્રમાણમાં ઉમેરાય તો એ પુસ્તકો વધારે આદરપાત્ર થઈ પડે. વીસમી સદીના જમાનામાં કેવળ અધશ્રદ્ધાથી માનવા લાયક વાતો લેખકને પોતાને અથવા થોડાક જૈનોને બલે હર્ષ દેનારી થઈ પડે, પરંતુ જાહેર જનતાને માટે એની ઉપયોગિતા મને તો કાંઈ લાગતી નથી. જૈન સમાજને ઉપયોગી સાહિત્ય પણ હવે તો એવું જ લખાવું જોઈએ કે જેમાં કંઈક નવો પ્રકાશ પડતો હોય, જેમાં જોમ હોય અને જેને વાંચતાં મોજ આવે એવી આકર્ષકતા હોય. આવું જ સાહિત્ય નવા જમાનાને ઉપયોગી થઈ પડે.

પ્ર૦ ૨—‘ મહાવીર જીવન ’ સંબંધી આપનો શો વિચાર છે ?

ઉત્તર—મહાવીર જીવન હજી સુધી એકપણ એવું લખાએલું મારા જોવામાં નથી આવ્યું કે જે જૈનો ઉપરાંત અજૈન વિદ્વાનોને પણ ઉપયોગી થઈ પડે. એક સારામાં સાફ મહાવીર જીવન લખવામાં ઘણા દ્રવ્ય વ્યયની, ઘણા વિદ્વાનોની બુદ્ધિવ્યયની અને ઘણા સમયની અવશ્યકતા છે. આ સંબંધી હર્મયજ્ઞના ચૈત્રના અંકમાં મેં એક યોજના બહાર પાડી છે. કોઈ પણ જૈનસંસ્થા અથવા જૈન ગૃહસ્થો એ

ચોજનાને ઉપાડી લે તો આ ખામી જલ્દી ફર થઈ શકે એમ મને લાગે છે. દુકંમાં મહાવીર જીવન ઐતિહાસિક દષ્ટિએ, જગતને માન્ય થાય એવી દષ્ટિએ, યુક્તિ પુરસ્સર યુદ્ધર શૈલીમાં લખાવવાની જરૂર છે.

પ્ર० ૩—જૈનોનાં વર્તમાન પત્રો પ્રતિ આપ કેવો મત ધરાવો છો ?

ઉત્તર—કોઈ પણ જાતના રાગદ્વેષ સિવાય હું માત્ર એટલુંજ કહી શકું છું કે ઘણે લાગે કેટલાંક જૈન વર્તમાન પત્રોને વર્તમાન પત્રો કહેવાં કે કેમ, એજ મને તો શંકાનો પ્રશ્ન લાગે છે. જેની કોઈ પાલીસી નહિ, જેનું ખાસ કોઈ ધ્યેય નહિ, અને જેનામાં એક પત્રકારિત્વ તરીકેનું શું કર્તાવ્ય છે, એનું જ્ઞાન નહિ, એ પત્રોને સાચા વર્તમાન પત્રો કેમ કહી શકાય ? તેમ છતાં, કેટલાક શ્રદ્ધાળુ જૈનોને જૈનસમાજમાં ખનતા કેટલાક ધાર્મિક ખનાવો તેમ સાધુ સાધવી-ઓના વિહારની ખબરો પહોંચાડવા માટે કેટલાંક પત્રો ઉપયોગી જરૂર છે. પત્રકારો ઉદાર, સમાજના સાચા શુભેચ્છકો અને ખને તેટલા અંશે પણ નિષ્પક્ષપાતની દષ્ટિએ જોનારા હોવા સાથે, ઉંડા સંહિત્યના અભ્યાસી પણ હોવા જોઈએ. હમણાં તો ઠશા

એ છે કે જરા કલમ પકડતાં આવડી એટલે પત્રકાર થઈને બેઠા. આ સ્થિતિ ન સુધરે ત્યાં સુધી જૈન વર્તમાન પત્રોની સ્થિતિ સુધરે એ મને અસંભવિત જેવું લાગે.

એક બીજી વાત. જૈન વર્તમાન પત્રોના હું ઉપર જે કાયદા બતાવી ચુક્યો છું એ કાયદા કરતાં નુકસાનો પણ વધારે થઈ રહ્યાં છે. ખારીક દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો સાધુઓમાં અને ગૃહસ્થોમાં જે કંઈ મોટા પક્ષો પડી રહ્યા છે એમાં વર્તમાન પત્રોનો પણ હિસ્સો જરૂર છે. વર્તમાન પત્રોના કારણે એક બીજા પક્ષોમાં ઉશ્કેરાણીઓ અને મતાગ્રહીપણું વધી રહ્યું છે. પત્રકારોની પ્રવૃત્તિઓથી કોઈ પણ તટસ્થ વાંચકને એમ લાગવું જોઈએ કે આ બિલકુલ નિષ્પક્ષપાતથી લખે છે—મધ્યસ્થ છે, પરંતુ લોકોને તેથી ઉલટું લાગે છે એટલે ખુદ્દાં ખુદ્દા પક્ષકાર તરીકે લોકોની દૃષ્ટિમાં આવે છે, આ સ્થિતિ પણ સુધરવાની જરૂર છે.

પ્ર. ૪—જૈન સાધુઓના સંગઠન સંબંધી આપનો શો અભિપ્રાય છે ?

ઉત્તર—આ પ્રશ્ન ‘સમયને ઓળખો’ એ નામના મારા પુસ્તકમાં પ્રગટ થયેલા લેખોમાં અને તે પછી પણ ‘ધર્મદિવજ’ માં મેં ખાસ્સી રીતે

ચચ્ચો છે. જૈનસાધુઓમાં સંગઠન નહિં થાય ત્યાં સુધી જૈનસાધુઓનીજ નહિં—પણ આખીએ સમાજની સ્થિતિ સુધરવાની આશા હું તો બહુ ઓછી રાખું છું. સાધુઓ આપસમાં જે કલેશો કરી રહ્યા છે, એક બીજાની નિહાઓ કરવામાં અયોગ્ય, ખલિષ્કૃત અને હલકી કોટીના સાધુઓને ઉશ્કેરનીનો દાડ પાવામાં જે પોતાનું મહત્વ સમજી રહ્યા છે, તેઓ ખરેખર આખીએ સાધુ સંસ્થાની કિંમત ઘટાડી રહ્યા છે. એનું જ્ઞાન એઓને અત્યારે નથી આવતું; પરંતુ જ્યારે તમામ સાધુવર્ગ ઉપરથી સમાજની શ્રદ્ધા ઘટશે અને ટકી રહેલું થોડું ઘણું જૈનસાધુનું મહત્વ નાશ પામશે ત્યારે તેઓની આંખ ઉઘડશે. આ દિવસો બહુ દૂર નથી. સાધુઓ ન ચેત્યા—પોતાનું સંગઠન ન કર્યું તો કયો સાચો અને કયો જીઠો, કયો પવિત્ર અને કયો પાપી, કયો શાસન શુભેચ્છક અને કયો શાસન વિઘાતક, એ સમજવું સમાજને કઠીન થઈ પડશે, અને તેથી લીધું કે સુકું એક આગમાં બળશે. સમાજમાં ભયંકર દાવાનળ જાગશે અને હિંદુ સાધુઓની કે જૈન યતિઓની જે દશા અત્યારે છે એના કરતાં જીંડી દશા અમારા આ ત્યાગી વર્ગની થશે.

સંગઠન થવામાં હું ઘણી વખત લાખી ચુક્યો છું તેમ,
કેટલેક અંશે ગૃહસ્થ વર્ગ પણ વિધન ભૂત થઈ રહ્યો
છે. આગેવાન અને ધનાઢય ગૃહસ્થોએ કેટલાક
સાધુઓને પોતાના તરીકે ખરીદી લીધા છે. નિર્મોહી
અને નિર્મમત્વ ગણાતા એ સાધુઓ એ ગૃહસ્થોના
રમકડાં બન્યાં છે. આ દશામાં સૌ પોતપોતાનું ભાન
ભુલ્યા છે. ગૃહસ્થોને સાધુઓના માતાપિતા તરીકેની
જે ઓળખ જૈનસૂત્રોમાં આપી છે, તે વસ્તુને ઉપયોગ
ગૃહસ્થો કરે, તો હમણાં સાધુઓની આંખો ઉઘડે.
સાધુઓનું સંગઠન અશક્ય જણાવા છતાં તે વહેલાં કે
મોડાં થશે ખરું, એ વાતની મારી ખત્રી છે. અતિ-
પતન એ ઉત્થાનનું સૂચક છે. અતિપતનમાં
જેટલી ન્યૂનતા હશે, તેટલી પૂરી થતાં આખરે ઉત્થાન
થશે. અમારો સાધુ વર્ગ પોતાના આ “અતિપતન”
ના દિવસો જોવાને જાણે આતુર ન થઈ રહ્યો હોય
એવુંજ મને તો લાગે છે.

પ્ર૦ ૫—દીક્ષા સંબંધી અત્યારે બે પક્ષો પડેલા
છે એમાં આપનો શો મત છે ?

ઉત્તર—આ સંબંધી ‘સમયને ઓળખો’
માં મેં પાંચ લેખો લખ્યા છે. છતાં ટુંકમાં તમારા
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એટલું જણાવી શકું છું કે અયોગ્ય

દીક્ષાઓ આપીને સાધુ સંજ્યાની વૃદ્ધિ કરનારા ભલે સંજ્યા દેખીને ખુશી થતા હોય, પરંતુ ખરી રીતે સાધુ સંસ્થાની કિંમત ઘટાડી રહ્યા છે. અયોગ્ય દીક્ષાઓનાં જે અનિષ્ટ ફળ સાધુઓ આપી રહ્યા છે એ એમનો આત્મા બાળે છે. આજે આવી અયોગ્ય દીક્ષાઓનો જ પ્રતાપ છે કે છાશ વારે ને છાશ વારે કપડાં ઉતારી ઉતારીને સાધુઓ ચાલતા થાય છે. કેટલાક નથી ચાલતા થતા તેો સાધુ વેષમાં રહીને પણ આખા સાધુ સમુદાયને કલંકો લગાડી રહ્યા છે. અને એનુંજ એ પરિણામ છે કે અજ્ઞેન પત્રો અને અજ્ઞેન સમાજોમાં જ્ઞેનસાધુઓની અનિચ્છનીય જુઠી નિંદાઓ પણ થવા લાગી છે. કુદરતના નિયમ પ્રમાણે જે માણસ સ્વયં પતિત થાય છે તે પોતાના પાપો ઢાંકવાને બીજામાં અસંભવિત અને જુઠા દોષોનો આરોપ કરવાને તૈયાર થાય છે. એક દુરાચારી પુત્રને માતા પિતા દૂર કરે ત્યારે તે કદી નહિં કહેશે કે મારા દોષથી મને દૂર કર્યો છે. તે માતાપિતાનો દોષ કાઢવા તૈયાર રહેવાનો. સાધુધર્મથી ભ્રષ્ટ થઈ ગૃહસ્થ થનારા આજે કેટલાએ પતિત આત્માઓ આખા સાધુ સમુદાયને કલંકિત કરાવી રહ્યા છે. સમુદાયોથી બહિષ્કૃત થનારા આજે કેટલાએ વેશધારીઓ તે તે સમુદાયોને કલંકિત કરાવી

રહ્યા છે. આમાં વિશેષતા કિંવા આશ્ચર્ય જેવું કંઈ નથી. તેમણે તો તેમ કરેજ છુટકો છે. કહેવાની મતલબ કે આ બધું અયોગ્ય દીક્ષાઓનું અને સાધુ સંગઠનના અભાવનું જ પરિણામ છે. સાધુઓએ પોતાનું સંગઠન કરીને આ અગત્યના એટલે દીક્ષાઓ સંબંધીના પ્રશ્નોનો સૌથી પહેલાં વિચાર કરવાની જરૂર છે.

પ્ર૦ ૬—જૈનસમાજમાં ગૃહસ્થોની સ્થિતિ સુધારવાની અગત્ય વધારે જુઓ છો કે સાધુ સમાજ વધારવાની ?

ઉત્તર—હું સાધુ છું. સાધુત્વનો અપૂર્વ આનંદ બાવીશ વર્ષથી લૂંટી રહ્યો છું. હું તો જરૂર ચાહું કે સાધુ સમાજ ખૂબ વધે; પરંતુ એ સાધુ સમાજ પોતાની જવાબદારી સમજનારો અને પોતાના ધર્મોનું પાલન કરનારો ત્યારેજ બની શકે કે જે ખાણમાંથી એ રત્નો કાઢવાનાં છે, એ ખાણ સુસંસ્કારી હોય. ગૃહસ્થાશ્રમ જેનો સહેલો, નિર્માલ્ય, ખુબ દિલ્લ, અને કર્તાવ્યપથથી પરિભ્રષ્ટ થએલો હોય તે, તેથી ઉચ્ચકોટીના આશ્રમમાં જઈને શું લીધું વાળી શકે ? આજે ગૃહસ્થોનો દશા તો જુઓ ? એમનાં નુર તો જુઓ ? એમના હાલ હવાલ તો જુઓ ? જેનામાં દૈવતનો અંશ નથી. ઓજસ્વિતા નથી, પુર-

પાત્ર નથી, હિમ્મત નથી, વૈરાગ્યનો છાંટો નથી, માતા
 પિતા અને પૂજ્યો પ્રત્યે ભક્તિ નથી, કર્તવ્ય પરાય-
 છતા નથી, એવો સાધુ થઈને પોતાની જવાબદારીઓ
 શી સમજવાનો હતો ? સાધુ એટલે એક સાચો
 કર્મવીર ! સાધુ એટલે એક ત્યાગનીમૂર્તિ !
 અને સાધુ એટલે જગતનો આદર્શ ! આવા
 સાધુના માટે એ સાધુ થનારમાં કેટલી યોગ્યતા હોવી
 જોઈએ, એનો વિચાર સહજ કરી શકાય તેમ છે. સર્વાંશે
 નહિં તો ચોક્કસ અંશોમાં પણ યોગ્યતાઓ તપાસ્યા
 વિના ‘ જે આવ્યો તે મૂંડ્યો ’ એવું કરવા કરતાં
 મને તો લાગે છે કે—સાધુઓએ, ગૃહસ્થોને ગૃહસ્થોની
 સ્થિતિ સુધારવા માટે વધારે ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.
 પોતાના સાધુધર્મની મર્યાદામાં રહીને ગૃહસ્થોને
 ગૃહસ્થધર્મ સમજાવવો, એ અત્યારે વધારે
 જરૂરનું છે. ગૃહસ્થો સારા કેળવાયેલા, વૈરાગી,
 કુશળ અને કર્તવ્યજ્ઞાતા હશે તો તેમાંથી નીક-
 ળનારો એક સાધુ, માયકાંગલી સ્થિતિવાળા
 પાંચસો સાધુઓ કરતાં પણ વધારે સાફ કામ
 કરી શકશે. ગૃહસ્થોનું પોતાના માતા પિતા પ્રત્યે શું
 કર્તવ્ય છે, પતિ પત્નિઓના શા ધર્મો હોવા જોઈએ,
 પોતાનો દેશ-સમાજ-ધર્મ અને કુટુંબ પ્રત્યે તેમનું

શું કર્તવ્ય છે ? ગૃહસ્થોની દયા કેટલી મર્યાદાવાળી છે ? આવી અનેક બાબતો ગૃહસ્થોને ખરા આકારમાં સમજવાની જરૂર છે. હું તો ઉપદેશકોના ઉપદેશની ખામીનું પરિણામ જોઉં છું કે આજે જૈનો એટલે માયકુંગદી પ્રજા ગણાઈ અને બની રહી છે. ‘વીરતા’ એ તો જૈન ગૃહસ્થોનો પ્રધાન ધર્મ હોવો જોઈએ, તે આજે ક્યાં દેખાય છે ? ઉપદેશકો-સાધુઓ આવી બાબતો તરફ ગૃહસ્થોને ઉપદેશ દ્વારા આકર્ષે તો સાધુઓમાં કેવાં સુંદર રત્નોનો વધારો થઈ શકે ! જે કર્મ સૂરા તે ધર્મ સૂરા કર્મમાં શૂર-વીર માણસ ધર્મમાં પણ તેવોજ શૂરવીર બને છે.

પ્ર૦ ૭—ઉજમણાં, ઉપધાન સંઘ આદિમાં આપ શું જુઓ છો ?

ઉત્તર—સમયને અને સ્થાનને જોયા સિવાય કેવળ પોતાની કીર્તિ માટે દેખાદેખીથી કરાતી આ ક્રિયાઓમાં પૈસાનું પાણી, અને તેમની માનેલી કીર્તિ સિવાય વિશેષ ફાયદો મને નથી જોવાતો. મારો આ અંગત અભિપ્રાય છે. અને તે એટલા માટે છે કે અત્યારે જૈન સમાજ જે પરિસ્થિતિમાંથી પસાર થઈ રહી છે, એ પરિસ્થિતિને યોગ્ય જૈન સમાજના ધનાઢ્યોએ કાંઈક

ચોરજ કાર્યો કરવાનાં છે. જે સમાજમાં આજે ત્રણસો સાડાત્રણસો વર્ષોથી નિયમિત રીતે પ્રતિવર્ષ આઠ આઠ હજાર મનુષ્યોની ઘટતી થઈ રહી હોય અને જે સમાજનો મૃત્યુઘંટ સાવ નજીકજ સંભળાઈ રહ્યો હોય તે સમાજના ધનાઢ્યોને તથા સાધુઓને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ જોયા વિના કાર્યો કરવાં કરાવવાં કેમ પાણી શકે ? બેશક ઉપરનાં કાર્યો કરવાનાં ક્ષેત્રો પણ આ સમયને માટે મૌજૂદ છે. પરન્તુ તે તરફ લક્ષ્યે કેણુ કરે છે ? જ્યાં પોતાનો બહોળો સમુદાય, પોતાની વાહવાહ સંભાળાવનારા ખુશામદીઓની પ્રબળતા, ત્યાં આવું કરવાનું મન થાય છે. જરૂરનાં સ્થાનોમાં, જરૂરનાં ક્ષેત્રોમાં, જરૂરનાં કાર્યોમાં થોડું પણ કાર્ય કરવાનું કહેતાં, એ લક્ષ્મીપુત્રોને ટાઢ ચઢે છે. ત્યારે આનો અર્થ શો ? એનો વિચાર કોઈપણ વિચારક કરી શકે છે. ઉજમણાં, ઉપધાન, સંઘો એ વિગેરે કાર્યોનો હું નિષેધક નથી. પરન્તુ પ્રત્યેક કાર્ય કરતાં દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ જોવાં, એ મારો કહેવાનો હેતુ છે. આજે હજારો જૈનોને એક વખતનું અન્ન મળતું નથી, હજારો યુવકો સાધનોના અભાવે શિક્ષણમાં આગળ વધી શકતા નથી, હજારો વિધવાઓ સામાજિક કુરિવાજોના લોગ બની પોતાનાં જીવનો દુઃખમય વ્યતીત

કરી રહી છે, બદકે પોતે પવિત્ર જીવન ગાળી શકે, એવાં સાધનોના અભાવે પોતાનું જીવન પણ પાયમાલ કરી રહી છે, હુન્નર ઉદ્યોગોના અભાવે-અને પાસે સાધનના અભાવે ઘણાં બિચારા પોતાના પેટની ખાતર ઇતર ધર્મોમાં મળી રહ્યા છે, આ બાબતો તરફ સૌથી પહેલાં લક્ષ્ય આપવાની જરૂર છે. લાખો રૂપિયા સંઘો ઉપધાનો અને ઉજમણાંમાં ખર્ચનારા આવા હુઝી-યોના હુઝો ફર કરવા, એનો અર્થો પણ પ્રયત્ન કરતા હોય તો સમાજની સ્થિતિ કેટલી બધી સુધરે ! છે એકકે જૈનોમાં હુન્નરશાળા, જ્યાં સેંકડો જૈનયુવાનો પોતાના અને પોતાના કુટુંબના પોષણનું સાધન ઉભું કરી શકતા હોય ? છે એછે વિધવાશ્રમ, જ્યાં સેંકડો વિધવા બહેનો હુન્નર ઉદ્યોગ કરી પોતાનું ગુજરાન ચલાવવા અને પોતાનું ચરિત્ર નિર્માણ રાખવા સમર્થ થતી હોય ? એક એક ગૃહસ્થ એક એક સંસ્થાનું પોષણ કરી શકે તેવી અત્યારે પણ પરિસ્થિતિ હોવા છતાં, આજે ઘણીયે સંસ્થાઓ દ્રવ્યના અભાવે રિખાય છે. સેંકડો બાળકો ભણવાને ઉત્સુક હોવા છતાં, દ્રવ્યના અભાવે પૂરતા પ્રમાણમાં વિદ્યાર્થીઓ તે તે સંસ્થાઓમાં લઈ શકાતા નથી. આ બધું એ ધનાઢયોની વાસ્તવિક કર્તવ્યો તરફની ઉપેક્ષા નહિં તો બીજું શું છે ? છતાં એ ખુશી થવા

જેવું છે કે—હમણાં હમણાં કેટલાક ગૃહસ્થો ગરીબો, શિક્ષણ, અને એવા અગત્યનાં કાર્યો તરફ પોતાની લાગણી ખતાવવા લાગ્યા છે, એ સદ્લાગ્યની નિશાની છે.

પ્ર૦ ૮—દેવદ્રવ્યની ચચાના સંબંધમાં પહેલાંના અને અત્યારના આપના વિચારોમાં કંઈ ફર્ક પડ્યો છે?

ઉત્તર—જે વિચારો મારા પહેલાં હતા તેજ અત્યારે છે. બોલીયો એ સંઘનો ઠરાવેલો રિવાજ છે. એ રિવાજમાં ઇચ્છા મુજબનો ફેરફાર કરવાનો સંઘનો અધિકાર છે. દેવ દ્રવ્યમાં વધારો કરે જવો એ આ જમાનામાં ઇચ્છવા યોગ્ય નથી. અને તેટલા માટે બોલીયોની ઉપજ સાધારણ ખાતે લઈ જવાનું સંઘ ઠરાવે તો તે આખી સમાજને માટે આશીર્વાદ રૂપ થઈ પડે. દેવ દ્રવ્યની ચચાનું પરિણામ નહિં ધારેલું એવું સાફ આવ્યું છે. કચ્છ, દક્ષિણ અને ગુજરાત કાઠીઆવાડના પણ ઘણાએ ગામોમાં સંઘોએ પોતાના રિવાજોમાં ફેરફારો કરી અમારા વિચારોને વધાવી લીધા છે. સમયજ કેઈ એવો આવ્યો છે કે જેમાં આજનો નવયુવક વર્ગ એવી પુરાણી નિર્મૂલ અને અંધ શ્રદ્ધા જન્ય રૂઢીઓનું નિકંદન કરવા બેઠો છે. થોડાક જુના વિચારનાઓ, તે યુવાનોની ભલ્લી ઇચ્છાઓને તોડી પાડવા પ્રયત્ન શીલ રહ્યા છે પરંતુ એમનું

ટકું લાંબો સમય ચાલે એમ નથી. ન કેવલ દેવદ્રવ્યની ચર્ચાના સંબંધમાં પરંતુ એવા સામાજિક કેટલાએ વિષયો છે જેમાં જુના અને નવા-ઓનું કંઈક યુદ્ધ ચાલી રહ્યું છે. પણ આખરે નવા ફાવ્યા છે અને ફાવશે, એ મારી ખાતરી છે.

પ્ર૦ ૯—દેશની વર્તમાન પ્રવૃત્તિમાં સાધુઓ પોતાનો હિસ્સો આપી શકે કે કેમ ?

ઉત્તર—સમાજ, દેશ અને ધર્મની સાથે સંબંધ રાખી પ્રવૃત્તિ માર્ગમાં થોડો ઘણો પણ ભાગ લેનારા સાધુઓ દેશની વર્તમાન સ્થિતિની ખિલકુલ ઉપેક્ષા કરે, એ આ જમાનામાં પાલવી શકે તેવું નથી. પોતાના ઉપદેશ દ્વારા દેશપ્રેમ જાગૃત કરવો, દેશના લોકોને સ્વદેશની વસ્તુઓ ઉપર પ્રેમ ઉત્પન્ન કરાવવો અને સ્વદેશની વસ્તુઓનો પ્રચાર કરવા માટે ઉપદેશ દ્વારા પ્રયત્ન કરવો, એ ઘણું જરૂરનું છે. તેમ કરવાથી પોતાના સાધુ ધર્મને એટલે મહામતોને હાની પહોંચતી હોય એવું કંઈ જ નથી. પરંતુ આ કેવળ ઉપદેશથી જ ન બની શકે. હું ઘણી વખત કહેતો આવ્યો છું, તેમ પ્રહેલાં વર્તન અને પછી ઉપદેશ, આ જરૂરનું છે, સાધુઓએ અશુદ્ધ વસ્ત્રો અને અપવિત્ર ચીજોનો ત્યાગ સ્વયં કરીને પછી જનતાને ઉપદેશ આપવાનો છે.

આ વસ્તુ એવી છે કે જે આચરણમાં આસાનીથી મુકી શકાય તેમ છે. એટલે પહેલાં આચરણમાં મૂકીને પછી ઉપદેશ દ્વારા તેનો પ્રચાર કરવો તે જરૂરનું છે. જૈન સાધુ જેવા ત્યાગી સાધુઓ આ પ્રવૃત્તિ દ્વારા દેશને ઘણો લાભ પહોંચાડી શકે છે.

પ્ર૦ ૧૦—સમાજના સુધારકોમાં આપ કેવી શ્રદ્ધા રાખો છો ?

ઉત્તર—આ સંબંધમાં પણ મેં મારા વિચારો અનેક વખત લખ્યા છે. સુધારકોમાં એક એવો વર્ગ છે કે જે ગરીબ અથવા સાધારણ સ્થિતિનો છે. આવા સુધારકોની મનોભાવનાઓ શુદ્ધ અને કાંઈક કરીને જીવનને સાર્થક કરવાની હોય છે, પરંતુ પોતાના અને કુટુંબના પેટની ચિંતા તેઓને એવી સત્તાવે છે કે પોતાના મનનું ધાર્યું તેઓ કરવાને અશક્ત બને છે. તેમ છતાં તેઓનો કોલાહલ પણ સમાજમાં નવી જાગૃતિ ઉત્પન્ન કરે છે. સુધારકોમાં એક કેળવાયેલો વર્ગ છે, તે ધારે તો ઘણું કરી શકે; પરંતુ કમનસીબે તેઓમાંના ઘણા કેવળ લોભવૃત્તિને આધીન બની કેવળ પોતાનો પૈસો અને ખોટી કીર્તિ વધારામાં મશગુલ બન્યા છે. આવો વર્ગ બોલે છે ઘણું પણ કરે છે થોડું. અને ઘણી વખત તો ગંગા ગયે ગંગાદાસ અને જમના ગયે જમના-

હાસનાં નામો ધરાવતા હોવાથી એમ પણ કહેવું અશક્ય થઈ પડે છે કે આ કેવા વિચારના છે ? સુધારકોમાં ત્રીજો એક વર્ગ છે. ધનાઢયોનો ધનાઢય હોઈ કરીને સુધારક હોય એવા બહુ ઓછા ગૃહસ્થો હોય છે. પરંતુ આવા ધનાઢય સુધારકો જો તેઓ બહિરમાં કંઈક બોલતા હોય છે, તો તે, સુધારક તરીકે વધારે બહિરમાં આવે છે. પરંતુ એક વાત છે. જુના વિચારનાઓ પોતાની માનેલી પ્રવૃત્તિઓમાં જેટલો દાનપ્રવાહ વહેતો મુકે છે, તેટલો આ ધનાઢય સુધારકો પોતાના માનેલાં સુધારાનાં કાર્યોમાં પણ ઓછો દ્રવ્ય વ્યય કરે છે. અને એનુંજ એ પરિણામ છે કે કેટલાક લાગણી વાળા ગરીબ અને સાધારણ સ્થિતિના સુધારકો પોતાની પીઠ થાબડનારાઓનો અભાવ જોઈ નિરાશ બને છે. ઉપરના ત્રણે વર્ગોના સુધારકોએ તન મન અને ધનથી સુધારાનાં કાર્યોમાં આગળ આવવાની જરૂર છે. પોતે ગમે તેટલો સુખી હોય પરંતુ તેમણે એશ્વારામોનો ત્યાગ કરવાની જરૂર છે, ગમે તે વખતે નવ-યુવકોની ફાજને હિમત આપવા અને જરૂર પડે ત્યારે દ્રવ્યનો પણ ભોગ આપવા તૈયાર થવાની જરૂર છે.

૩૦ ૧૧—કોઈ પણ અજૈનને જૈન બનાવતાં તેની

સાથે રોટી ખેટી વ્યવહારની છુટ કરવી એ ઉચિત છે કે નહિં ?

ઉત્તર—જૈનધર્મ સિદ્ધાન્તો એને માટે જરા પણ નિષેધ નથી કરતાં. ભગવાન મહાવીરના સિદ્ધાન્તની છત્ર છાયામાં આવનાર ગમે તે જાતિનો, ગમે તે કુલનો કે ગમે તે દેશનો મનુષ્ય કેમ ન હોય, તેની સાથે સમસ્ત પ્રકારની છુટ કરવી, એજ જરૂરનું છે. આપણે આપણી સંકુચિતતાનાજ કારણે મહાવીરના અનુયાયીઓ ઘટાવી રહ્યા છીએ. આપણે આ સંકુચિતતાનો ત્યાગ કરીએ અને કોઈ પણ મનુષ્યને કે જે જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તોનું પાલન કરવા સાથે જૈન આચારોનું આચરણ કરતો હોય, તેને અપનાવવાની ઉદારતા ખતાવતા થઈએ તો જૈનધર્મના અનુયાયીઓની સંખ્યા અવશ્ય વધે. મારા આશાવાદના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે તો હું તો જરૂર માની રહ્યો છું કે પાંચ પચીસ વર્ષમાં જૈનોમાં આ ઉદારતા સર્વતો ભાવથી આવશ્ય આવશે.

પ્ર૦ ૧૨—વિધવા વિવાહના સંબંધમાં આપનો શો અભિપ્રાય છે ?

ઉત્તર—આ પ્રશ્ન જૈનસમાજમાં નહિં પરંતુ આખા દેશમાં ઉપસ્થિત થયો છે અને એ પણ લગભગ

જાહેર થયું છે કે બાળલગ્ન અને વૃદ્ધવિવાહ જેવા જાલીમ રિવાજો વધી પડવાના કારણે આજે દેશમાં વિધવાઓ વધી રહી છે. બીજી તરફથી તે વિધવાઓના જીવનો પવિત્ર રીતે ગણાય અને તેઓ પોતાનું ગુજરાન સુખરૂપ ચલાવી શકે એવાં સાધનો ધનાઢયો તરફથી ઉભાં કરવામાં નથી આવ્યાં—નથી આવતાં.

ત્રીજું “વિધવાઓનું જીવન એ અધમ કોટીનું જીવન છે” એમ કૌટુમ્બિક પુરૂષોએ માની એ વિધવા ઉપર અત્યાચારો—બુદ્ધિમો ગુજારવામાં આવે છે. મુખ્ય આ ત્રણ કારણોનું પરિણામ છે કે સમાજે વિધવા વિવાહની છુટ કરવી કે કેમ? એ પ્રશ્ન ઉભો થયો છે. શ્રવેતામ્બર સમાજ કરતાં દ્વિગમ્બર સમાજમાં આ પ્રશ્ન પહેલાં હાથ ધરવામાં આવ્યો છે. અને વિધવા-વિવાહની છુટ નહિં હોવાથી ગુપ્તપણે ગર્ભપાતાદિના ભયંકર પરિણામો જોઈ કેટલાક દ્વિગમ્બર સુધારકો વિધવા વિવાહનો હિમાયત કરવા લાગ્યા છે, એટલું જ નહિં પરંતુ બાળવયમાં થયેલી વિધવાઓના પુનર્લગ્નો કરવાની પહેલ કરી છે. શ્રવેતામ્બર સમાજમાં આવા પ્રસંગો નથી બન્યા અને લગભગ આ વિષય પણ ઓછો જ ચર્ચાયો છે; પરંતુ પરિસ્થિતિઓ જોતાં મને લાગે છે કે વિધવા વિવાહનું આન્દોલન શ્રવેતામ્બર

સમાજમાં પણ ખુબ નજીકમાંજ ઉભુ થશે. સમાજ ખુલ્લી રીતે આની છુટ ન આપે એ બનવા ભેગ છે; પરંતુ આ વિકટ પ્રશ્ન સમાજના સુધારકો અવશ્ય વિચારશે. ખરી વાત એ છે કે આપણે મૂળને છોડી કાળાંને પકડવા જવા જેવું કરીએ છીએ. વિધવા વિવાહનો પ્રશ્ન જે કારણોથી ઉપસ્થિત થયો છે તે કારણોને નાશુદ્ધ કરવાં, એ પહેલી તકે જરૂરનું છે. સમાજ પોતાની આ પરિસ્થિતિનો વિચાર જલ્દી કરે અને પ્રત્યેક જાતિ ઉપજાતિ વાળાઓ એનો પ્રતિબંધ કરે, તો આ પ્રશ્ન આગળ વધવો અટકી જાય અને જો તેમ ન થયું તો સંભવ છે કે લોકોની હજાર ચિલ્લાહટો જગતના પ્રવાહની આડે આવી કાંઈ કામ કરી નહીં શકે અને કુદરત પોતાનું કામ બળવે જશે. સમાજે ચેતવાની જરૂર છે. આપત્તિના કાળમાં અત્યાચારોના સમયમાં, જાતીય બંધનો કે બીજા ગમે તે પ્રતિબંધ કાંઈ કામ કરી શકતાં નથી. જાતીય બંધનો કે બીજા પ્રતિબંધોનું પાલન સમયની અનુકૂળતાઓ પર આધાર રાખે છે. આ વાત જૈન સમાજના નેતાઓએ ખુબ ગંભીરપણે વિચારવા જેવી છે.

પ્ર૦ ૧૩—આસ્તિક નાસ્તિકની

આપનો શો અભિપ્રાય છે ?

ઉત્તર—આસ્તિક નાસ્તિકની ચર્ચા અત્યારે કયાં સુધી પહોંચી છે, એની મને માહિતી નથી, કારણ કે લગભગ બે ત્રણ મહિનાથી ચોક્કસ સમયને માટે ચોક્કસ જૈન પત્રો મેં વાંચવાં બંધ કર્યાં છે. છતાં આ ચર્ચા મેં જેટલી વાંચી હતી તે ઉપરથી મારા પોતાના અંગત અભિપ્રાય તરીકે એટલું કહી શકું છું કે આ ચર્ચામાં કંઈપણ મોજ ઉત્પન્ન થાય—જાણવાનું મલે અથવા સમાજને કંઈ લાભ થાય એવું તત્ત્વ જરાયે નહોતું. સાગરજીએ અમદાવાદમાં ભાષણ આપ્યું એને સામા પક્ષે એક મોટું સ્વરૂપ આપી ‘કાગનો વાઘ’ બનાવ્યો. સાગરજીએ શ્રીવિજયવલ્લભ-સૂરિજીને અગર નાસ્તિક કહ્યા હતા, તો તેથી શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજીની આસ્તિકતાને, શાસન પ્રેમને કે તેમનાં કાર્યોને જરાપણ દાગ લાગવાનો નહિં હતો. સાગરજીએ જે ભાષણ આપ્યું એ પોતાના જન્મસિદ્ધ સ્વભાવ પ્રમાણેનું હતું. વાણી દ્વારા આગ સળગાવવી એ તો એમનું અનેક પ્રમાણોથી પુરવાર થએલું કાર્ય છે. એ આગને વધારે પ્રજ્જ્વલિત કરવી, એમાં સામાજિક દૃષ્ટિએ નુકસાન સિવાય બીજું કંઈજ

નથી. બીજી તરફથી આ ચર્ચામાં એક પ્રશ્ન ઉભો થયો હતો કે શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિએ પાટણમાં ઉજમણાં ઉપધાનાદિમાં ખર્ચાતું દ્રવ્ય ' એ એનો ધૂમાડો કરવા ખરાબર છે ' એમ કહેવા સંબંધી હતો. સાગરજી તરફથી અનેક ઉદ્દેશજ્ઞાઓ થવા છતાં શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજીએ આ સંબંધી પોતાનું મૌન ન તોડયું તે નજ તોડયું. એક સાચા સુધારકને માટે અહિં મારો મતભેદ છે. યદિ વિજયવલ્લભસૂરિજીએ તેવા અથવા તેને મળતા શબ્દો ઉચ્ચાર્યા હતા તો તેમણે ડંકાની ચોટ સાથે જાહેર કરવું જોઈતું હતું કે ' હા હું આ શબ્દો બોલ્યો હતો. ' એમ સ્વીકારતાં એમણે જરા પણ ભય રાખવાની જરૂર નહોતી. અને જે તેમણે શબ્દો નહિં કહ્યા હતા, તો તેમણે પોતે એ શબ્દો ઉચ્ચારવાનો ઇન્કાર કરવો હતો. સાગરજીની પાસે શાસ્ત્રાર્થ કરવા જવું કે ન જવું, એ એમની મુન્સફીની વાત હતી; પરંતુ ખરી હકીકત પ્રમાણિક પણે જાહેર કરવી, એ એમનું કર્તવ્ય હતું. સમાજ, સાગરજી અને શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજીના વચનોમાં કોના ઉપર વિશ્વાસ રાખવો તે પોતેજ વિચારી લેત. કદાચિત કોઈ પક્ષ સાગરજીની વાતને સાચી માનતો તો તેથી વિજયવલ્લભસૂરિજીના પક્ષને કાંઈ હાની

થવાની હતી નહિ. શાસ્ત્રાર્થ કરવા જવું કે ન જવું એ વિજયવલ્લભસૂરિજીની મુન્સફી પર હું એટલા માટે ઉપર રાખી ગયો છું કે આજકાલ શાસ્ત્રાર્થ એ એક એવી કીંમત વિનાની વસ્તુ થઈ પડી છે કે રસ્તે જનારા મવાલીઓ પણ વાતની વાતમાં શાસ્ત્રાર્થની ચેલેન્જે આપવામાં અને સ્વીકારવામાં પોતાની બહા-દુરીના બોલબાલા જુએ છે. એટલે અત્યારે ‘સંઘબહાર’ જેવી અગત્યનો શિક્ષાની પણ કંઈ કિંમત નથી રહી, તેવી રીતે શાસ્ત્રાર્થ જેવી અગત્યની વસ્તુની પણ કિંમત નથી રહી.

પ્ર૦ ૧૪—જૈન સાધુઓનો સંસ્થાઓ સાથેનો સંબંધ વ્યાજબી છે કે કેમ ?

ઉત્તર—એવી જૈનસંસ્થાઓ કે જેણે શિક્ષાનું કાર્ય પોતાના હાથમાં રાખ્યું હોય, અર્થાત્ બોર્ડિંગની સાથે પોતાના સ્વતંત્ર કેર્સ પ્રમાણે ચલાવાતી સ્કૂલ પણ સાથેજ હોય, આવી સંસ્થાઓમાં સાધુઓની ઉપ-સ્થિતિ હું આવકારદાયક લેખું છું. સાધુઓને કોઈ પણ જાતનો આર્થિક સ્વાર્થ નથી હોતો. ઉપરાન્ત સાધુઓ ત્યાગી અને ચારિત્રધારી હોય છે. એટલે તેમના શુદ્ધ ચરિત્રનો પ્રભાવ જેટલો બાળકો પર પડી

શકે તેટલો એક ગૃહસ્થનો ન પડી શકે. મને હમણાં થોડા વખત ઉપર જયપુરથી ભાઈ દુર્લભજી ઝવેરી એ ન્યાય અને આગમોનો અભ્યાસ કરાવી શકે એવા બે પંડિતોની માગણી કરેલી. આપણામાં પંડિતોનો કેટલો અભાવ છે તે જણાવવા સાથે મેં તો સ્પષ્ટ જણાવેલું કે. “હું તો એજ મતનો છું કે આવાં આગમો આદિનું અધ્યયન કાર્ય મુનિરાજોએ ઉપાડી લેવાની જરૂર છે. ઉદાર વિચારના મુનિરાજો આ કામ વધારે સારું કરી શકે. એક સ્થાને ચોક્કસ સમય રહેવાનો અપવાદ ઉઠાવવો પડે તો ભલે ઉઠાવે. સંસ્થાની બાહ્ય સ્થિતિ ઉપર દેખરેખ રાખવી, વિદ્યાર્થીઓને ઉપદેશ આપવો, ભણાવવા, એમના શિક્ષણ ઉપર દેખરેખ રાખવી, એ કામ મુનિરાજો પોતાના ચારિત્રમાં રહીને કરે તો મારી ખાત્રી છે કે આપણી સંસ્થાઓમાં આવેલા બાળકો જરૂર સાચા શહેરી-સાચા ચારિત્ર-શીલ નાગરિક અને સ્વાર્થ-ત્યાગી સમાજ, ધર્મ અને દેશના સેવકો તરીકે બહાર પડી શકે. મુનિરાજોનાં જીવનના જીવ એક સાથે ફરે એના કરતાં યોગ્ય મુનિરાજોને આવી જાતનાં યોગ્ય કામો નાચકો સોંપે તો કેટલું સુંદર કાર્ય થઈ શકે ! જે વખતે સમાજને સાચા સ્વાર્થ ત્યાગી ગૃહસ્થ ઉપદેશકોની, વિદ્વાનોની

જરૂર છે તે વખતે અમારો એ ત્યાગી વર્ગ શા માટે એવા વીરો ઉત્પન્ન કરવા માટે પોતાના જ્ઞાનનો, બુદ્ધિ-મત્તાનો અને ઉદારવૃત્તિનો લાભ સમાજના બાળકોને ન આપે ? લિન્ન લિન્ન શક્તિ ધરાવનારા મુનિરાજો બધાની સાથે એકજ પ્રવાહમાં ઘસડાઈને પોતાની શક્તિઓનો વ્યર્થ વ્યય કરે, એના કરતાં એમની શક્તિઓને યોગ્ય કાર્યો કાં ન કરવા દેવાં ? કાં ન સોંપવાં ? ”

જૈનો કેટલીક એવી રૂઢીઓમાં ટેવાઈ ગયેલા છે કે એમાં જરા કંઈ ફેરફાર કરતાં એઓને મહાભય લાગે છે. પરંતુ એવી રૂઢીઓના પ્રવાહમાં તણાતાં જે ભયંકર પરિણામો આવે છે, એનું એઓને ઓછુંજ ભાન હોય છે. થોડોક અપવાદ સેવતાં ઘણા વધારે સારો લાભ જો શાસન કે ધર્મને અંગે મળતો હોય તો તે લાભ કાં ન ઉઠાવવો ? એનો વિચાર એઓ ઓછો કરે છે. સંસ્થાઓના બાહ્ય સંચાલનમાં યોગ્ય સાધુઓ ગોઠવવામાં આવે અને તે વિદ્વાન સાધુઓ દ્વારા શિક્ષણ આદિનું કામ લેવામાં આવે તો આજનાં આપણાં ગુરૂકુળો, છાત્રાલયો, વિદ્યાલયો કે જે નામના માત્ર ગુરૂકુળ, છાત્રાલય કે વિદ્યાલય છે તે બધી એક આદર્શ સંસ્થાઓ બને.

પ્ર૦ ૧૫—જૈનના યુવકોને શસ્ત્ર આદિની વિદ્યા શીખવવા સંબંધી આપનો શો મત છે ?

ઉત્તર—જૈન શાસ્ત્રમાં સ્ત્રીઓની ચોસઠ અને પુરૂષોની બહોંતેર કળાઓ વર્ણવવામાં આવી છે. ગૃહસ્થાશ્રમની અપેક્ષા રાખતાં હું તો આ બધીએ કળાઓ ગૃહસ્થોએ જાણવી, શીખવી જરૂરની સમજી છું. ગૃહસ્થોને પોતાની જાતની, પોતાના કુટુંબની, માલમિલકતની, દેશની અને પોતાના ધર્મસ્થાનો વિગેરેનો રક્ષા કરવાની છે. ગૃહસ્થ કઈ વખતે કયા સંયોગમાં સપડાશે એની કોઈને ખબર હોતી નથી. અને તેથી કોઈ પણ ગૃહસ્થે પોતાના સ્વત્વની રક્ષાને માટે શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરવી, એમાં હું નથી ધારતો કે કોઈની પણ આનાકાની હોય. ધાર્મિક નિયમો અથવા ધાર્મિક લાવનાઓ એક જુદી વસ્તુ છે. જ્યારે ગૃહસ્થને ગૃહસ્થાશ્રમનો નિલાવ, એ બીજી વસ્તુ છે. જૈન રાજાઓએ યુદ્ધો કરીને રાજ્યોની અને પોતાની પ્રજાની રક્ષા કરી છે. જૈનમંત્રીઓએ યુદ્ધમાં ઉતરી, પોતાના માલીકોની આજ્ઞાઓનું પાલન કર્યું છે. આ બધું શું ખતાવે છે ? એ સ્પષ્ટ કરવાની આવશ્યકતા છે શું ?

પ્ર૦ ૧૬—જૈનોના બધા ફિરકાઓ એક થવા

અસંભવિત છે, પરન્તુ તેઓની વચ્ચે સુલેહ રહે એ માટે આપશું મત ધરાવો છો ?

ઉત્તર—ભિન્નતા અને વિરૂદ્ધતાના નિયમોને ત્રણે ફિરકાવાળા જો લક્ષ્યમાં રાખે તો અત્યારનો કલેશ નાબુદ થાય, અને બધા સુલેહથી રહી શકે. ત્રણે ફિરકાના પ્રતિષ્ઠિત નેતાઓની એક સોસાયટી સ્થાપિત થાય. આ સોસાયટીના દરેક મેમ્બરે સરળ ભાવ ધારણ કરી કેવળ એક જૈન તરીકે—મહાવીરના અનુયાયી તરીકે કામ કરવાનું છે, એમ માની પોતપોતાના ફિરકામાં શાન્તિનું વાતાવરણ ફેલાવવાનો પ્રયત્ન કરવો અને વર્તમાનમાં જે ઝઘડાઓ ચાલી રહ્યા છે એને માટે પોતપોતાના ફિરકાના બીજા પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોની સંમતિ લઈ પરસ્પર સમાધાનો કરી નાખવા. જોકે આ પ્રયોગ પણ કઠીન અવશ્ય છે, તેમ છતાં તે પ્રયાસ સાધ્ય છે. આવું ન થાય ત્યાં સુધી પણ જે જે વિચારોમાં આપણે મગતા હોઈએ તે તે વિચારોમાં આપણે પરસ્પર એક બીજાની સહાનુભૂતિની ઉદારતા બતાવીએ, તો પણ સમાજમાંથી ઘણું અશુદ્ધ વાતાવરણ દૂર થવાની હું તો આશા રાખું છું. આ મારો ઘણા વર્ષોનો અંગત અનુભવ પણ છે.

પ્ર૦ ૧૭—અત્યારની સાધ્વી સંસ્થા માટે આપ શું વિચાર ધરાવો છો ?

ઉત્તર—જોકે આ વિષય ઉપર વિચારો ઘણા લાંબા વખતથી કરું છું પરંતુ ખાસ કરીને જર્મન વિદુષી ડૉ. કૉઝે (જેન સુભદ્રાદેવી) એ શ્રાવકનાં પ્રતો અંગીકાર કર્યાં છે અને તેણીના ઉત્કૃષ્ટ વિચારો, ઉત્કૃષ્ટ આચારો અને જ્ઞાન પ્રાપ્તિમાં પ્રવૃત્તિમય જીવનનું અવલોકન કરું છું ત્યારથી મને અત્યારના આપણા સાધ્વીજીવન માટે ઘણું ઘણું લાગી આવે છે. સદ્ભાગ્યે, જ્યાં સાધ્વીઓનાં ટોળે ટોળાં વિચરે છે અને તે વર્ગમાં ત્રાસ દાયક બનાવો બનતા રહે છે, એવા પ્રદેશથી ઘણા વર્ષોથી દૂર રહું છું, એટલે સગી આંખે જોઈને બળવાના પ્રસંગો ઓછા આવે છે. છતાં મારા એક સ્નેહી ભાઈએ હમણાંજ એક પત્રમાં લખ્યું છે:—

“ સાધ્વીજીઓ તેમની શિષ્યાઓને ભયંકર ત્રાસ આપે છે. કેટલી એક નિર્દોષ શિષ્યાઓને ડાંડા અને ડાંડાસણોના મારથી એવી તો અધમુઘ કરી નાખે છે કે જેને જોતાં પણ આપણને ભયંકર ત્રાસ ઉત્પન્ન થાય છે. ”

આ તો મામુલી પ્રસંગ છે. પરંતુ મેં આથી

વધારે ભયંક પ્રસંગો સાંભળ્યા છે. બીજી તરફથી જે સાધ્વીઓ થાય છે તે અજ્ઞાન અવસ્થામાં ઘણે ભાગે દુઃખ ગર્ભિત વૈરાગ્યથી થાય છે. દુઃકાળમાં આ બધી પરિસ્થિતિ જોતાં હું તો! ગમે તેને એજ મત આપું કે હમણાં ચોકકસ સમયને માટે સ્ત્રીઓને દિક્ષા આપવાનું લગભગ બંધ કરવું જોઈએ. અને તે સંસ્થાને સુધારવા માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. બજારોની સંખ્યામાં હયાતી ધરાવતી સાધ્વીઓમાં એવી કેટલી છે કે જે શિક્ષિતા હોઈ બ્યાખ્યાનો આપવાનું કામ કરી શકતી હોય ! ગુજરાતમાં વિચરતો હતો ત્યારે પાલીતાણા અમદાવાદ અને એવા બીજા ગામોમાં બપોરે પણ ટોળેટોળાંને બજારોમાં રખડતી જોતો ત્યારે મને એ સાધ્વી જીવન માટે કંઈના કંઈ વિચારો થતા. શિખરજીની યાત્રા નિમિત્તે જે થોડાં સાધ્વીઓનાં ટોળાં આ તરફ આવી ચૂક્યાં છે તેઓના ભવાડાથી આ તરફના લોકોમાં જે હુભાવ ઉત્પન્ન થયો છે, એ જોતાં, કોઈ પણ જાતના રસવિનાના નિર્માલ્ય જીવન ગાળતા એ સાધ્વી વર્ગ માટે ખરેખર દુઃખ થાય છે. જ્યારે સુલદ્રા બેન કોઈ વખતે વૈરાગ્યના આવેશમાં આવી મને કહે છે—“ મને કોઈ સારી સાધ્વી બતાવો કે જ્યાં હું દિક્ષા લઈ મારું જીવન પવિત્ર કરવા સાથે

મારી ખીજ બેનોના જીવનોને કંઈ લાભ પહોંચાડી શકું ?”

તે વખતે હું થોડી વાર મૌન થઈ બેઠું છું. કઈ સાધ્વી પાસે મોકલું, જ્યાં ગયા પછી, આ કેમળ હૃદયની નિર્દોષ અને મહાવીરની સાચી અનુયાયી બેન અંતરમાંથી એવો અવાજ ન કાઢે કે ‘અરેરે! મને વિ. વિ. મહારાજે આ ખાડામાં ક્યાં નાખી’? હશે, કેઈ પવિત્ર સાધ્વીઓ પણ હશે, પણ આજે બહુલતાએ મેં ઉપર આલેખેલી સ્થિતિજ નેવામાં આવે છે. સાધ્વીઓ શિક્ષિતા હોય, આચાર વિચારમાં સ્થિત હોય, વ્યવસ્થિત હોય તો આખો જૈન સ્ત્રી સંસાર સુધારી શકે. અને તે દ્વારા આખો જૈનસમાજ સુધરી શકે. મારી તે પવિત્ર બહેનો અને માતાઓ હજી પણ પોતાની પરિસ્થિતિઓ સુધારવાનો પ્રયત્ન કરે તો કેવું સારું ?

પ્ર૦ ૧૮—શ્રી રામવિજયજીની અને સાગરાનંદ સૂરિ વિગેરેની પ્રવૃત્તિ જૈન સમાજને પ્રગતિના પંથે લઈ જાય છે કે ?

ઉત્તર—આ એક અંગત પ્રશ્ન છે. આવા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવો તે બાણી જોઈને રાગદ્વેષની પ્રવૃત્તિમાં ઉતરવાનો આરોપ વહોરવા જેવું બને છે. છતાં

તમે પૂછ્યું છે તો તટસ્થ ભાવે એટલું જણાવો શકું કે—એક માણસ જેટલી પ્રવૃત્તિઓ કરે છે તે બધીએ હાનીકર્તા કિંવા એકાન્ત ક્ષાયદા કર્તા હોય એવું બનવું અશક્ય છે. પણ સમુચ્ચય રીતે એટલું મારા હૃદયમાં જરૂર ઠસ્યું છે કે તેઓની પ્રવૃત્તિનો મોટો ભાગ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવને જોયા વિનાનો તેમજ તેમાં પોતાની કે પોતાના સમુદાયની વાહવાહનું તત્ત્વ વધારે ઉમેરાયેલું હોય, તેવું દેખાય છે. તેમને પોતાને પોતાની પ્રવૃત્તિઓ માટે ગમે તેમ લાગતું હોય, પરંતુ જગતની દૃષ્ટિએ તેમની કેટલીક પ્રવૃત્તિઓએ તેમને પોતાનેજ નહિ, જૈન સમાજને નીચું જોવડાવા જેવું કર્યું છે. જૈન સમાજમાં વર્તમાનમાં ચાલી રહેલા દાવાનળમાં તેઓનો હિસ્સો મોટો છે, એમ ઘણાઓ માને છે. તેમનામાં ચોકકસ શક્તિઓ છે, એમ સૌ કોઈને લાગે છે, છતાં ઘણાઓનું માનવું છે તેમ, તેઓની શક્તિઓનો સમાજને માટે ખરેખર હરિપયોગ થઈ રહ્યો છે. કદાચ એમ કહેવું પણ ખોટું ન હોઈ શકે કે આખાએ સાધુ સંગઠનમાં આડખીલી રૂપ કદાચ તેઓ હોય. સંભવ છે હું આ મારા અભિપ્રાયમાં કદાચ ભુલતો પણ હોઉં.

પ્ર૦ ૧૯—આપના અને આપના સમુદાયના તથા

આપની સંસ્થાના સંબંધમાં હમણાં ક્યાંઈ ક્યાંઈ નિંદાઓ છપાઈ છે તે સંબંધી આપ કેમ મૌન છો ?

ઉત્તર—મારી પદ્ધતિનો જેને અનુભવ છે તેઓ સારી પેઠે જાણે છે કેાઈ પણ વિષયના સંબંધમાં વિચાર લિન્નતાઓ હોય તો તેને માટે મેદાને જંગમાં હું હંમેશાંથી ઉતરતો આવ્યો છું, ઉતરું છું અને ઉતરતો રહીશ. જેઓ વિષયની વિચારણામાં ન ફાવી શકતા હોય, તેઓ ચારિત્ર ઉપર અછાજતા હુમલાઓ કરવા, કરાવવામાં અથવા પડદામાં રહીને ઉશ્કેરણીનો શરાબ પાવામાં આનંદ માનતા હોય, તો તેઓને તેમ કરવા દેવા અને આપણે તેમના જેવા ન થવું એજ મારો સિદ્ધાન્ત છે. નિંદા અને સ્તુતિ એ મનુષ્ય સ્વભાવની વસ્તુઓ છે. જેનો જેની પાસે આમાંની જે જે વસ્તુઓ હોય તેની તે દુકાન ખોલે તો તેમાં આપણે શા માટે રાજી-દુઃખી થવું ? અને આ જગતમાં નિંદાઓ કેાની નથી થઈ ? મહમદ પેગંબર કે જીસસ ક્રીસ્ટ તેનાથી નથી બચ્યા. બુદ્ધ કે મહાવીર પણ તેનાથી નથી બચ્યા. આપણા જેવા પામરોની શી કથા ? પ્રસ્તુતમાં આ નિંદાઓ શાથી થઈ, કેાનાથી થઈ, એમાં કેાનું કેાનું ઉત્તેજન છે, એ બધુંએ મારા જાણવામાં હોવા છતાં

ચારિત્ર પરના હુમલાઓ એ હિચકારા અને નામદાર્દના હુમલાઓ છે અને એટલા માટે એ હુમલા કનારાઓ! શિક્ષાને પાત્ર નહિ, પણ દયાને પાત્ર છે, મારી આ માન્યતાએ મન મૌન રાખ્યો છે. તમારા ઉપરના એક પ્રશ્નમાં મેં ક્યાંક કહ્યું છે કે દુરાચારી પુત્રને પિતા દૂર કરે તો તે બહાર નીકળીને પોતાનો ગુન્હો છુપાવવા પિતાની નિંદા કરે જ. પોતાની વિષય કામનાઓને નહિં છૂતી શકવાથી સાધુ અવસ્થાને છોડી ગૃહસ્થાશ્રમમાં પાછી જનાર વ્યક્તિ આખી સાધુ સંસ્થાને કલંકિત બતાવે. એક સમુદાયથી બહિષ્કૃત થયેલો માણસ તે સમુદાયને વગોવે, એક સંસ્થામાંથી હામીજ થયેલો વિદ્યાર્થી તે સંસ્થાને વગોવે. આ એક સ્વાભાવિક વસ્તુ છે. પરંતુ તેથી તે પિતાને, તે સાધુ સંસ્થાને, તે સમુદાયને, તે સંસ્થાને જરાયે આંચ નથી આવતી. એ મારી ખાસ શ્રદ્ધા છે. થોડા વખતને માટે ચિત્ત ઉદ્વિગ્ન થાય, એ આપણી કમજોરી છે. થોડાક વખતને માટે જરા ખળભળાટ થાય અને તેથી આપણે ગભરાઈએ એ આપણી ભુલ છે. હંમેશાં દરેકે પોતાની સત્યતા ઉપર નિર્ભર રહેવાની જરૂર છે. આવાં વિદ્નો એ વિદ્નો નથી પરંતુ આપણાં કાર્યો રૂપી પુષ્પની

સૌરભ છે. જે કાર્યોમાં-જે પ્રયત્નોમાં આવાં વિધનો નથી આવતાં તે કાર્યો અને તે પ્રયત્નો સુગંધ વિનાના પુષ્પો સમાન છે. કાર્ય કરનારાઓની કસોટીઓ આમાંજ છે. બનારસ પાઠ-શાળાને વિદ્વન નહોતું આવ્યું ત્યાં સુધી એને કોઈ જાણતુંએ નહતું. વિદ્વનો આવ્યા પછીજ છવીસના છોતેર વિદ્યાર્થી થયા અને દ્રવ્ય પણ વધ્યું. અનેક ન્યાય-વ્યાકરણ-તીર્થો નીકળ્યા. અને એના કાર્યકર્તા સ્વગુરુદેવ વિજયધર્મસૂરિની વિદ્વાનોએ અને રાજમહારાજોએ કદર પણ કરી. જે સ્વર્ગસ્થ ગુરુદેવશ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજ ગુજરાત તરફ ન પધાર્યા હતા, તો આજ એ સંસ્થામાંથી નીકળેલા સેંકડો વિદ્વાનો આપણે જોઈ શકતા. પણ કેને ખબર હતી કે-ગુરુના વિહાર કર્યા પછી ગૃહસ્થો પોતાની સંસ્થા પ્રત્યે સાવ ઉપેક્ષિત રહેશે. અને એવો કાર્યકર્તા બીજો નહિં મળવાથી સંસ્થા બંધ પડશે ? અમારા સમુદાયનો કે વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડળનો એક હુશ્મન પોતાના કે ‘જુના વિદ્યાર્થી’ના નામે સંસ્થાને નિંદવા લાગ્યો, ત્યારથી સંસ્થામાં આશાતીત વિદ્યાર્થીઓ વધવા લાગ્યા. ક્રી વિદ્યાર્થીઓને દાખલ કરવા બંધ કર્યા ત્યારે માસિક પંદર પંદર રૂપિયા આપનારા

વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યાબંધ અરજીઓ આવવા લાગી. અને તેઓને મજબુરન દાખલ કરવા પડ્યા. એટલે આપણે આપણાં કાર્યોને પવિત્ર નિર્મળ અને શુભાશયી બનાવી રાખવાની જરૂર છે. સ્તુતિથી કુલવાની જરૂર નથી, નિંદાથી ડરવાની જરૂર નથી. સ્તુતિ અને નિંદાનો ખ્યાલ રાખનાર આ જગતમાં કાંઈ પણ કામ કરી શકવાનો નથી. કર્તવ્ય બળવતું એજ આપણું લક્ષ્ય હોવું જોઈએ.

અને હમણાંજ પંબળના યુવકોના એક સમ્મેલમાં યુવકોને મોકલેલા સંદેશની અંતમાં લખેલા માર એક જ કડીના સિદ્ધાન્ત ઉપર તમારું લક્ષ્ય ખેંચી તમારા પ્રશ્નોત્તરો પુરા કરું છું. મારો આ સિદ્ધાન્ત છે—

આદર મળો કે ના મળો, અમને કશી પરવા નથી. ત્યમ ક્ષણ મળો કે ના મળો, તે જાણવા ઇચ્છા નથી, કર્તવ્ય કરવા જન્મ આ, દિન રાત તેમાં રત રહી; ઋણ મુક્ત વિશ્વ થકી થવા, કર્તવ્ય કરવું છે અહિં.

શિવપુરી (ગ્વાલીયર)
ચૈત્ર સુ. ૧૩ (મહાવીર
જન્મદિન) વીર સં.
૨૪૫૫, ધર્મ સં. ૭

}

વિદ્યાવિજય.

